

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

**«ЗАМАНАУИ ЖАҒАНДЫҚ СЫН-ҚАТЕРЛЕР ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ»**
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
ЕҢБЕКТЕР ЖИНАҒЫ
27 мамыр 2022 ж.

СБОРНИК ТРУДОВ
международной научно-практической конференции
**«УСТОЙЧИВОСТЬ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ СОВРЕМЕННОСТИ»**
27 мая 2022 г.

PROCEEDINGS
International scientific and practical conference
**«SUSTAINABILITY OF ECONOMIC SYSTEMS UNDER CONDITIONS OF
MODERN GLOBAL CHALLENGES»**
27 May 2022

Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Нур-Султан, Казахстан
Nur-Sultan, Kazakhstan

УДК 330
ББК 32
3-21

Редакционная коллегия:

Заведующая кафедрой «Туризм» к.э.н., профессор Муталиева Л.М.
Ответственная за НИР кафедры «Туризм» к.э.н., ассоциированный профессор Мусина К.П.
К.э.н., доцент кафедры «Туризм» Акишева А.С.

3-21   Заманауи жаһандық сын-қатерлер жағдайындағы экономикалық жүйелердің тұрақтылығы: халықаралық ғылыми-тәжірибелік конф. еңбектер жинағы. – Нұр-Сұлтан: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2022.

Устойчивость экономических систем в условиях глобальных вызовов современности: Сб. трудов межд. научно-практической конф. – Нур-Султан: Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 2022.

Proceedings of the international scientific and practical conference «**Sustainability of economic systems under conditions of modern global challenges**» Nur-Sultan, L.N.Gumilyov Eurasian National University, 2022.

ISBN 978-601-337-680-6

Халықаралық ғылыми-практикалық конференция еңбек жинағында Қазақстан Республикасындағы және шетелдегі жаһандық сын-қатерлер жағдайында экономикалық жүйелердің орнықтылығын қамтамасыз етудің өзекті аспектілері қарастырылған.

В сборнике материалов международной научно-практической конференции рассмотрены актуальные аспекты обеспечения устойчивости экономических систем в условиях глобальных вызовов в Республике Казахстан и за рубежом.

The proceedings of the international scientific and practical conference consider topical aspects of ensuring the sustainability of economic systems in the face of global challenges in the Republic of Kazakhstan and abroad.

**УДК 330
ББК 32
3-21**

ISBN 978-601-337-680-6 © Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2022
© Евразийский Национальный университет им. Л.Н. Гумилева, 2022
© L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2022

Конференция Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Ресей халықтар достығы университетінің Қонақ үй және туризм Институты, Шота Руставели атындағы Батуми мемлекеттік университеті, Ташкент Мемлекеттік Экономикалық университеті, М. Рысқұлбеков атындағы Қырғыз экономикалық университеті және Бұқара Мемлекеттік Университеттерімен бірлесіп ұйымдастырылды.

Конференция организована Евразийским национальным университетом им. Л.Н. Гумилева совместно с Институтом гостиничного бизнеса и туризма РУДН, Батумским государственным университетом имени Шота Руставели, Ташкентским Государственным Экономическим университетом, Кыргызским экономическим университетом им. М. Рысқұлбекова, Бухарским Государственным Университетом.

The conference was organized by L.N. Gumilyov Eurasian National University together with the Institute of Hotel Business and Tourism of the Peoples' Friendship University of Russia, Batumi Shota Rustaveli State University, Tashkent State Economic University, Kyrgyz Economic University named after Musa Ryskulbekov, Bukhara State University.

Материалы публикуются в авторской редакции. Редакционная коллегия не несет ответственность за достоверность информации, приводимой авторами.

2. Вспомогательный счет туризма: рекомендуемая методологическая основа, 2008// Методологические исследования Серия F № 80/Rev.1 - Люксембург, Мадрид, Нью-Йорк, Париж, 2010 год. – 56 с.

3. Основные социально-экономические показатели [Электронный ресурс]- URL: <https://stat.gov.kz/region/268012/dynamic> (дата обращения: 05.05.2022).

4. Статистика туризма [Электронный ресурс]- URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/22/statistic/7> (дата обращения: 05.05.2022).

ӨНІРДІҢ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫ МЕН АЗЫҚ ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІ

Махметова Д.С.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ.

Қазақстан Республикасы

E-mail: Dana.makmetova.90@bk.ru

Қазақстан Республикасы қазіргі уақытта әлемдегі қарқынды дамып келе жатқан елдердің бірі болып табылады. Елдің жетістіктерінің қатарына оның аграрлық секторының дағдарыстан бірте-бірте шығуын жатқызуға болады, бұл мемлекет экономикасын дамытудың маңызды факторы болып табылады. Қазақстанда жүргізілген экономикалық реформалар жылдарында ауыл шаруашылығы өндірісінде түбегейлі өзгерістер орын алып, мемлекеттік емес меншік нысаны басым болып, нарықтық қатынастардың дамуына жағдай жасады.

Қазақстанның аграрлық секторында тиісті инвестицияларды тарту және озық технологиялар мен ғылым жетістіктерін енгізу жағдайында өндіріс көлемін одан әрі арттыру үшін орасан зор әлеует бар, дей тұрғанмен де Қазақстанның ауыл шаруашылығы қазіргі таңда ел экономикасының мардымсыз саласын алып жатыр. ЖІӨ-дегі үлесі небәрі 6,7%, ал тартылған жұмыс күші көлемі бойынша ауыл шаруашылығы бойынша көрсеткіш 20% құрады. Сонымен қатар, республикадағы өсімдік және мал шаруашылығымен айналысатын жердің үлесі шамамен 80% құрайды.

2021 жылғы 15 сәуірдегі жағдай бойынша республикада орман және балық шаруашылығын есептегенде 17 669 ауыл шаруашылығы кәсіпорны бар. Олардың ең көп үлесі Түркістан, Алматы және Ақмола облыстарына тиесілі.

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың негізгі міндеттерінің бірі жаңа өндірістік қуаттарды құру немесе ұлғайту үшін инвестицияларды тартуды ынталандыру арқылы ауыл шаруашылығы өндірісінің көлемін ұлғайту болып табылады. Қазіргі уақытта «ҚазАгро» ҰБХ» АҚ еншілес ұйымдарын жеңілдікті несиелеу өнімдері және мемлекеттік қолдау бағдарламалары бойынша негізгі және айналым капиталын толықтыру үшін несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді өтеу қарастырылған.

Сонымен бірге бұл құралдар агроөнеркәсіптік кешеннің басым секторларында инвестициялық жобаларды іске асыру үшін ауыл шаруашылығы субъектілерін белсенді ынталандыру үшін жеткіліксіз.

Әлемнің әртүрлі елдеріндегі ауыл шаруашылығын қолдау тәжірибесін жалпылау көптеген елдердің ауыл шаруашылығы өндірісін қолдаудың негізгі құралы ретінде субсидияларды пайдаланатынын көрсетті. Дегенмен, жетекші ауыл шаруашылығы өнімдерін экспорттаушы елдер (Австралия, Жаңа Зеландия, Аргентина, Бразилия және т.б.) өндірушілерді тікелей субсидиялауды қолдамайды. Экономиканың аграрлық секторын қолдау деңгейі бойынша Қазақстан салыстырмалы түрде орташа деңгейде. Ауыл шаруашылығын жалпы қолдау бұл жағдайда ауыл шаруашылығы бөлімшелеріне бюджеттен төленетін төлемдерді де, жанама қолдау шараларын да (мысалы, тарифтік қорғау) қамтиды.

Еліміздің аграрлық саласы басым өңірлерінің бірі ол Шығыс Қазақстан облысы. Облыс түрлі ауыл шаруашылығы жобаларын жүзеге асыруға тамаша жағдай жасайтын ең бай табиғатымен ерекшеленеді. Қуатты жем-шөп базасы мал шаруашылығын дамытуға іс жүзінде шексіз мүмкіндіктер жасайды. Мамандығы бойынша облыстың ауыл шаруашылығы негізінен мал шаруашылығы, өсімдік шаруашылығы дамыған. Мал шаруашылығы облыстың жалпы өнімінің 62 пайызын құрайды.

Аймақ сүт, бал, мүйіз және күнбағыс майлы дақылдарын өндіруден республикада 1-ші орында, ет өндіруден 2-ші орында. Сүтті мал шаруашылығын дамыту бағдарламасы аясында құйылған инвестиция өңдеуші кәсіпорындардың қуаттылығын 29-дан 75 пайызға дейін жүктеуге мүмкіндік берді. Сонымен қатар, ет өңдеу кәсіпорындарының құрылысы бойынша 2 жоба жүзеге асырылуда.

Өңірде қуатты әрі заманауи мал шаруашылығы инфрақұрылымын құру мақсатында бірқатар жобалар жүзеге асырылуда.

Өңірдің агроөнеркәсіп кешені Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес дамуда. Тәуелсіздік жылдарында Шығыс Қазақстан республиканың индустриялық ғана емес, аграрлық орталығына айналды. Өңірдің қолайлы ауа-райы мен құнарлы жерлері егіншілік пен мал шаруашылығын табысты жүргізуге қолайлы.

Мәселен, агроөнеркәсіп кешені саласында ауыл шаруашылығы жалпы өнімінің көлемі 1991 жылғы 7 миллион теңгеден 2020 жылы 686 миллиард теңгеге дейін өсті. 12 миллион гектар ауыл шаруашылығы алқаптары болса, 2001 жылы бұл көрсеткіш небәрі 4 миллион гектарды құрады. Ауыл шаруашылығына құйылған инвестиция 75 есе өсіп, 36 миллиард теңгеге жетті.

2021 жылдың қаңтар-маусым айларында ауыл шаруашылығының жалпы өнімі 181,8 млрд теңгені немесе 2020 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 114,2% құрады. Ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің нақты көлем индексі (ЖӨИ) 103,2% құрады. 2021 жылдың қаңтар-маусым айларында ауыл шаруашылығының негізгі капиталына салынған инвестиция 30,3 млрд теңгеге немесе 2020 жылға қарай 199,8%-ға жетті. 2021 жылдың қаңтар-маусым айларында азық-түлік өнімдері 13,6 млрд теңгені немесе 2020 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 137%-ды құрады. Азық-түлік өндірісінің IPV

көрсеткіші 100,8%-ға жетті. Қаңтар-маусым айларында азық-түлік өнімдерін өндіруге жұмсалған инвестиция 10,5 млрд теңгеге жетті немесе 2020 жылға қарай 362,0%-ды құрады.

2019 жылы Қазақстан Республикасы Мемлекеттік кірістер комитеті мен Статистика комитетінің деректері бойынша 343,3 млн долларға ауыл шаруашылығы өнімдері экспортталды, оның ішінде 77,8 млн долларға қайта өңдеу өнімдері немесе жалпы экспорттың 22,7%-ы. Шығыс Қазақстан облысының ауыл шаруашылығы өнімдері. Облыстың өндірілген ауыл шаруашылығы өнімдері әлемнің 20-дан астам елдеріне экспортталды: Ресей Федерациясына, Қытайға, Иран Ислам Республикасына, Тәжікстанға, Қырғызстанға, Латвияға, Литваға, Түрікменстанға, Германияға, Түркияға, Италияға және т.б.

Шикізаттық емес экспорттың негізгі түрлері бидай ұны, қарақұмық жармасы, өсімдік майы, құс еті, балық және балық өнімдері, шұжық және консервілер, сары май, ірімшік болды.

2020 жылдың қаңтар-ақпан айларында Қазақстан Республикасы Мемлекеттік инспекция комитеті мен Ветеринариялық бақылау және қадағалау комитетінің мәліметтері бойынша 11,6 мың тонна өңделген ауыл шаруашылығы өнімдері экспортталды, оның ішінде:

- өсімдік шаруашылығы – 11,5 мың тонна.
- мал шаруашылығы өнімдері – 137,2 тонна.

Бүгінде облыстың ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілері субсидиялар мен жеңілдікті несиелер сияқты мемлекеттік қолдау шараларын алуда. 2019 жылы облыста ауыл шаруашылығын дамытуды қолдауға 30,7 млрд теңге субсидия бөлінді. 2020 жылы бұл бағытта 26,98 млрд теңге субсидия бөлінді, оның ішінде өсімдік шаруашылығын қолдауға – 5,5 млрд теңге, мал шаруашылығын қолдауға – 9,9 млрд теңге, инвестициялық субсидияға – 4,98 млрд теңге, 6,5 млрд теңге.

Шығыс Қазақстан облысының агроөнеркәсіп кешенінің маңызды басымдықтары қатарында оның даму деңгейін арттыру және ауыл шаруашылығы өнімдерін тереңдетіп өңдеу болып табылады. Құрылымдық өзгерістер, ауыл шаруашылығын техникалық және технологиялық қайта жарактандыру, селекциялық-тұқым шаруашылығын қалпына келтіру, асыл тұқымды бизнес басталды: 6 асыл тұқымды және 5 тұқым шаруашылығы, 69 қолдан ұрықтандыру пункті, 45 мал бордақылау алаңы, 9 сүт-тауар фермасы, су пайдаланушылардың 17 ауылдық тұтыну кооперативі. құрылды; 13 машина-технологиялық станциялар мен техникалық қызмет көрсету пункттерін, 9 дайындау және өткізу кооперативтерін ұйымдастырды, мал союға арналған 6 пункт ашты; 22 өңдеу зауыты құрылып, қайта жаңғыртылды.

Қазіргі уақытта Қазақстанның, соның ішінде Шығыс Қазақстан облысының агроөнеркәсіптік секторының алға басуымен қатар, оның белсенді дамуына кедергі келтіретін келесі негізгі проблемалар туындады: қаржылық ресурстардың шектеулілігі, несиелер бойынша жоғары пайыздық мөлшерлемелер, айтарлықтай техникалық деградация, жер қатынастарының дамымауы, шетелдік кәсіпорындармен бәсекелестік, тасымалдау өнімдеріне

жоғары тарифтер. , нашар дамыған ауылдық инфрақұрылым, тиімді сақтандыру жүйесінің жоқтығы және т.б.

Демек, агроөнеркәсіп кешені мемлекет тарапынан қолдауды, бақылауды және реттеуді арттыруды, инновациялық жобаларды еңгізуді, жаңғыртуды қажет етеді.

Ауыл шаруашылығының тұрақты дамуын қоғамның институционалдық және экономикалық жүйелерінің органикалық өзара әрекеттесуі арқылы қамтамасыз етуге болады. Яғни, адами капиталды жақсарту арқылы ауылдың әлеуметтік саласын жеделдету ауыл шаруашылығын инновациялық дамыту, объективті қажетті технологиялық өзгерістерді жүзеге асыру, бүгінгі қоғам мен болашақ ұрпақтың өміріне қажетті табиғи байлықты сақтау және арттыру. Нәтижесінде, бұл неғұрлым озық техникалық және пайдалануға ықпал етеді: ауыл шаруашылығы өндірісін технологиялық ұйымдастыру, жұмыс істеп тұрған ауыл шаруашылығы өндірісін қайта жарақтандыру және қайта жарақтандыру.

Экономиканың аграрлық секторының тұрақты дамуы жоғары кәсібилікке бағытталған агроөнеркәсіптік кешен персоналы және адами капиталды қалыптастыру және арттыру, ауылдық жерлерде тиісті әлеуметтік ортаны құру үшін инвестиция тарту, бұл мемлекет тарапынан бақылау мен қолдауды қажет етеді.

Ауыл шаруашылығы өндірісінің дамуы мен тиімділігін арттырудың маңызды факторы агроөнеркәсіп кешеніне ғылым мен озық технологияның жетістіктерін енгізуге ықпал ететін инновациялық стратегияның болуы болып табылады. Отандық агроөнеркәсіп кешеніндегі инновациялық даму қарқыны көңіл көншітпейді. Түрлі сарапшылардың пікірінше, отандық агроөнеркәсіптік кешеннің инновациялық әлеуетінің 4-7% ғана пайдаланылады, ал АҚШ пен Ресей Федерациясында бұл 50-65% құрайды.

Инновациялар үшін қолайлы жағдай жасау ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелерін ілгерілетуге мемлекеттің көмегін қарастырады. Мемлекеттік реттеу венчурлық қаржыландыру, шағын инновациялық фирмаларды қолдау, өндірістік-технологиялық инфрақұрылымның осындай элементтеріне қаржылық қолдау көрсету түрінде жүзеге асырылуы мүмкін.

Аграрлық сектордағы инновациялар құнарлылықты қалпына келтіруге және сақтауға арналған жер, өсімдіктерді химиялық және биологиялық қорғауды, элиталық тұқым шаруашылығын, селекцияны ұйымдастыру үшін қажет. Олар ауыл шаруашылығы өндірісін ғылыми және кадрлық қамтамасыз етуді қолдауды көздейді. Оларды пайдалану теріс даму тенденцияларының әсерін азайтуға көмектеседі және аймақта тиімді қызмет үшін жағдай жасайды.

Бұл шарттар агроөнеркәсіптік кешенді дамыту стратегиясын құрайды, оның басымдықтары:

- өңірлік агроөнеркәсіп кешенінің бәсекеге қабілеттілігі мен тиімділігінің өсуі;
- азық-түлік тауарларының импортын алмастыру шараларын жүзеге асыру;
- агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік қолдау шараларын әзірлеу;
- саланы жаңғырту және техникалық қайта жарақтандыру;
- аграрлық секторда инновацияларды қолдану;

- жоғары білікті кадрларды даярлау;
- облыстың агроөнеркәсіп кешеніндегі ауыл шаруашылығы өндірісінің әлеуетін толық пайдалану.

Мұндай стратегияны қалыптастыру өңірлік агроөнеркәсіптік кешеннің инновациялық дамуына ықпал етеді, бұл қосымша жүйелі әсер алуға, табиғи ресурстарды молайтуға, агроөнеркәсіптік кешеннің барлық салаларының өзара әрекеттесу деңгейін арттыруға, инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру, ауыл шаруашылығы өндірісі тиімділігінің тиісті деңгейін және оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

Ауыл шаруашылығындағы инновациялық қызметті белсендіру және тиімді ету үшін тек ауыл шаруашылығы өндірісінде инновациялық қызметке көшу ғана емес, сонымен қатар аграрлық қоғамды дамыту қажет. Ұсынылған іс-шараларды жүзеге асыру инвестициялық ахуалға қолайлы жағдай жасауға және өңірдің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Облыстың төлқұжаты. Шығыс Қазақстан облысы әкімінің ресми интернет-ресурсы [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: www.akimvko.gov.kz.

2. KAZNEX INVEST, инвестициялық тартымдылықты зерттеу Қазақстан, 2014 Ел брендин нығайту.

3. Агро-босс журналының интернет ресурсы [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://bossagro.kz/>

4. Шығыс Қазақстан облысының ауылшаруашылық басқарамасының ресми интернет ресурсы [Электрондық ресурс]. – Қол жеткізу режимі: <https://www.gov.kz/memleket/>

THE INTERNET'S ROLE IN UZBEKISTAN'S DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE TOURISM

Akramova N.A., Tadjieva S.U.

Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

E-mail: s.u.tadjieva@buxdu.uz

Tourism is one of the fastest growing sectors of the world economy and an important source of foreign exchange earnings, jobs and is closely linked to the social, economic and environmental well-being of many developing countries. It is clear to everyone that, there is a close relationship between tourism and the environment, but is this relationship sustainable in the long term? If we want to have travel destinations that can thrive on tourism, we need to keep up with the times. The need for information technology is increasingly felt by all industries. The tourism industry is no exception.